

dosti arhivskega gradiva in je bil avtor prisiljen na temeljit izbor. Ves zvezek se ukvarja izključno s stavkovnim gibanjem, ki se je v drugi polovici leta 1917 množično razširilo po vsej monarhiji, zlasti pa januarja, ko je doseglo kulminacijo. Zelo zanimivi so teksti, ki kažejo na različne ocene vojaških in političnih oblasti o štrajkovnem gibanju. Ker je avtor hotel čimbolj plastično podati rast in obseg tega stavkovnega gibanja, je moral številne probleme preložiti na tretji zvezek, ki bo obsegal akte o socialnem in gospodarskem položaju delavcev, o militarizaciji obratov in s tem v zvezi o prisilnih vpoklicih v vojsko. Seveda je nekaj tega zajeto tudi že v prvih zvezkih in bo popolna slika možna šele ob pregledovanju in primerjavi celotnega opusa. Posebno zanimivo bo tudi poglavje o revolucionarni propagandi od zunaj, zlasti boljševiske Rusije, in pa kako so jo ocenjevali vladni krogi in kakšna je bila njihova nasprotna propaganda. Več bo povedano tudi o stockholmski konferenci socialističnih strank 1917, dasi se s tem ukvarjajo tudi že nekateri akti v teh zvezkih. Predvsem pa bo namen tretjega zvezka, da zajame zadržanje delavske stranke v vsem obdobju do različnih vprašanj in njihove mednarodne povezave. Istočasno s tretjim zvezkom bo izšel tudi četrti, ki bo pravzaprav komentar k vsem trem zvezkom. Vseboval bo splošni indeks, glavne korekture in pojasnil bo principe, po katerih je avtor izbral in uredil celotno edicijo. Opozoril bo tudi na časopise in drug tiskani material, ki govori o obravnavanih vprašanjih in ki bi zaradi principov izdaje samo obremenjevali, je pa vendar fundamentalnega pomena za raziskovanje.

Izbor dokumentov je omejen v glavnem na področje današnje Avstrije, vendar pa upošteva razvoj tudi v drugih deželah Cislitvanije, še posebej pri Čehih in še zlasti v Brnu. V uvodu k prvemu zvezku avtor sicer pravi, da je o tej problematiki v nasledstvenih državah izšlo že več študij in izdaj virov kot pa v Avstriji, vendar to žal ne velja za slovenske dežele. Mislim, da je bilo prav na področju izdajanja virov storjenega bore malo in v tej smeri je ta izdaja lahko vzgled in koristen napotek. Ne zdi se mi smiselno, da bi se zdaj, ko je edicija prišla komaj čez polovico, podrobneje ukvarjal z ocenjevanjem deleža slovenskih pokrajin. Bolje bo, da se to stori, ko bo delo kompletno pred nami. Vsekakor pa lahko že zdaj zapišem, da je tudi za slovenskega zgodovinarja zelo važno in pomembno in da nihče, ki se ukvarja s tem razdobjem, ne bo mogel mimo njega.

Franc Rozman

Vladimir Dedijer, *Sarajevo 1914*. Ljubljana 1916, str. 990.

V jugoslovanski historiografiji ne najdemo mnogo del, ki bi se lotevala širših mednarodnih vprašanj, kvečjemu le toliko, kolikor se neposredno tičejo naše narodne zgodovine. Temu so glavni vzrok objektivne težave, saj je za pisanje takih del potrebno mnogo dela v arhivih in knjižnicah zunaj meja naše domovine. Dedijer je za svojo monografijo zbiral podatke v številnih evropskih in ameriških arhivih in bibliotekah. Plod te vsestranske akribije in velikega truda je »Sarajevo 1914« na skoraj tisoč straneh. Avtor zasluži vse priznanje za izredno marljivost, da se je prekopal skozi ogromne arhivske fonde in nič manj obsežno literaturo o tem zanimivem problemu, ki že petdeset let zanima zgodovinarje, politike in publiciste. »Sarajevo 1914« namreč ni samo knjiga o sara-

jevskem atentatu, ampak zajema mnogo več, ves kompleks problemov, ki so bili latentni v fin de sièclevski Evropi in ki so konec koncev pripeljali do neizbežnega konflikta v prvi svetovni vojni. Tu gre predvsem za široko diplomatsko igro velesil in vseh drugih prizadetih malih držav ter narodov, ki so živeli na tem, tedaj najbolj nemirnem delu stare celine. Nerešena nacionalna in socialna vprašanja, balance of powers velesil in obenem borba za tržišča ter novo razdelitev sveta, kar vse je navsezadnje bilo posledica velikanskega razmaha kapitalizma, to so le osnovna in najbolj pereča vprašanja, ki so dajala misliti tedanjim akterjem evropske in s tem, tedaj še, svetovne zgodovine. Dedijer pa je razen tega posegel tudi na drugi splet problemov, ki ga kot Jugoslovana seveda še bolj zanimajo, namreč na vprašanja o mestu in vlogi naših narodov v tej politični kuhinji. Sarajevski atentatorji, ki so dali povod za izbruh svetovnega konflikta, niso namreč imeli nič skupnega z igro velesil na svetovnopolični šahovnici.

Razrešiti vzroke in motive, ki so to na pol politično, na pol študentsko ilegalno organizacijo Mlade Bosne pripeljale do odločitve, da umore prestolonaslednika nadvojvoda Franca Ferdinanda, je bil poglobilni namen Dedijerjeve knjige. Avtor je k obravnavanju pristopil zelo objektivistično, brez kakršnekoli konstrukcije, važno mu je edinole, kaj govore primarni viri, sekundarni viri mu dajo mnogo misliti, ne more jim pa seveda verjeti. Tako je postavil tezo, da ni mogoče, vsaj iz doslej znanega in dostopnega gradiva, trditi, da bi bili mladobosanci v službi tujih obveščevalnih služb ali celo framasonov, kot je bilo to v literaturi doslej večkrat postavljeno.

Kar se neposredno Slovencev tiče, razpravlja seveda bolj fragmentarno o krogih, ki jim je bila blizu misel, da je Franc Ferdinand pristaš ideje triarizma in da bo s tem napravil veliko uslugo, ko bodo skupaj z drugimi južnimi Slovani dvojne monarhije postali tretji državotvorni element in ne le orodje v rokah vladajočih plasti nemške in ogrske buržoazije. Omeniti je, da v nadvojvodovi zapuščini, ki mu je bila kot enemu izmed redkih dostopna, ni našel Šusteršičeve spomenice Francu Ferdinandu, o kateri govori že Šusteršič sam, pa tudi Šuklje in drugi, historiki jo pa še vedno zaman iščejo.

Sorazmerno dosti je govora o preporodovcih. Avtorja, ki pripravlja o njih samostojno študijo, so v kontekstu zanimale predvsem vezi z drugimi dijaškimi organizacijami v Bosni in na Hrvaškem. Na podlagi doslej neznanih virov, ki so pa zdaj dostopni tudi že v Ljubljani, je pokazal, da so bile te zveze širše, kot se je doslej mislilo. Objavil je nekaj pisem Vladislava Fabjančiča enemu najprominentnejših mladobosancev Vladimirju Gačinoviću v Švico. Z na novo dostopnim gradivom bo omogočeno dati o preporodovcih celovitejšo sliko, saj se že zdaj vidi, da gibanje ni bilo omejeno le na Slovenijo in mogoče bo tudi vsaj delno rekonstruirati njihov ideološki razvoj in idejne vzornike. Ne povsem preverjeno je mnenje, da je Ivan Endlicher vedel za sarajevski atentat. Ta trditev se zdi verjetna, čeprav je verjetno zaradi konspiracije dijakov ne bo mogoče nikoli dokumentarno dokazati.

Novo momente vnaša tudi poglavje o kosovskem mitu in sploh o problemu umora tirana, kjer avtor posega daleč nazaj v antične čase, prav do Harmodija in Aristogejtona in išče motive, ki so morilce in atentatorje tiranov ali vladarjev vodili do tega, da posežejo po tem skrajnem sredstvu. Spuščajajoč se v specifičen položaj zlasti Srbov, ki je nastal od kosovske bitke v vsem obdobju turške nadvlade, avtor govori o narodnostnih posebnostih, o duši balkanskih

narodov, še posebej pa Hercegovcev, ki so mu še posebej blizu. Dosti stičnih točk najde med sarajevskimi atentatorji in irskimi revolucionarji, ki so se tudi posluževali individualnega terorja.

Knjiga je bogato dokumentirana s potrebnim in preciznim kritičnim aparatom, dodan je pregled arhivov in bibliografij ter sumaren pregled najvažnejših razprav o teh problemih. Pri vsem tem navidez pustem preverjanju drobnosti je Dedijerju uspelo, da je knjigo napisal zelo prijetno, tako da se bere zanimivo in bralca kar vleče, da je do konca ne odloži.

Franc Rozman

Vlado Strugar, **Osvobodilna vojna v Jugoslaviji**. Ljubljana 1967. Izd. »Borec«. Strani 345. (Samega besedila 258!)

V založbi »Borec« je pred dobrima dvema letoma izšla v slovenskem prevodu knjiga Vlada Strugarja, znanstvenega sodelavca v Vojno-zgodovinskem inštitutu v Beogradu, »Osvobodilna vojna v Jugoslaviji«, o kateri doslej v naših znanstvenih revijah še ni bilo pisano. Ker pa je bila napisana z resno voljo, da se izpolni vrzel, ki jo čutijo zaradi pomanjkanja take literature zgodovinarji in nezgodovinarji, se je Vlado Strugar lotil tega dela in napisal nekakšno sintezo o zgodovini jugoslovanskih narodov v dobi osvobodilne vojne proti fašističnim okupatorjem. Prva knjiga je izšla 1962 v Beogradu, v slovenskem prevodu pa leta 1967. Delo sicer ni prvi poizkus realizacije take zamisli, vendar pa spada med prve knjige take vrste. Avtor se je pri pisanju zavedal velikih težav za tako delo, ker je vedel, da v zgodovino pisju te dobe obstaja še mnogo neresenih problemov. Zaradi njih ni imel dovolj široke podlage za sintezo najvišje stopnje, kakor sam pravi v uvodu. Kljub vsemu pa je imel pred seboj »mnogo subjektov, obilje dejstev in veliko zahtevkov«. Naša stvar je, da pogledamo, kako se je avtor znašel v tem »obilju«. Naravno je, da se v tem oziru ne moremo spuščati v teme še nenapisanih del, temveč moramo upoštevatii okvir, ki ga je imel sam na voljo, to je za danega oziroma razpoložljivega. Na tem temelju se je pisec namenil »prikazati potek vojaških operacij na jugoslovanskem bojišču, razvoj političnega boja, položaj jugoslovanskega osvobodilnega gibanja v okviru mednarodnih odnosov, nastajanje osvobodilne vojske kot oborožene boreče se sile ter narodnoosvobodilnih odborov kot dejavnikov socialistične revolucije«. Kako je svoj namen izpolnil?

Vlado Strugar je za svoje namene napisal 258 strani čistega besedila. V njem je dogodka osvobodilne vojne skondenziral tako rekoč do skrajne meje. Za to ni čudno, če ima delo močno faktološki značaj. Človek se seveda vpraša, ali je bilo tako dejstvo res neizbežno, ali bi ne bilo boljše, da bi obseg knjige nekoliko razširil in malo bolj pojasnil probleme, ki se pojavljajo ob njegovi knjigi, in to tembolj, ker gre za probleme, za katere je že na voljo več literature.

Avtor »Osvobodilne vojne v Jugoslaviji« je svoje delo napisal kot znanstveni sodelavec Vojnozgodovinskega inštituta, torej ustanove, v kateri so že napisali eno od sintez narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945), čeprav je šlo pri njej pretežno za prikaz vojaškega razvoja. Strugar je v svoji knjigi v primeri z njo v notranjem razmerju marsikaj premaknil. Čeprav je še vedno ohranil težišče na vojaškem razvoju, je vendar dal drugim vejam osvobodilnega gibanja mnogo več prostora,